

Kvorning 13g

Bebyggelse fra bronzealderen
og aktivitetsspor fra stenalder

Katrine Vestergaard

Kulturhistorisk rapport 98, 2019

Bygherre: Randers Tegl, Hammershøj
Teglværk

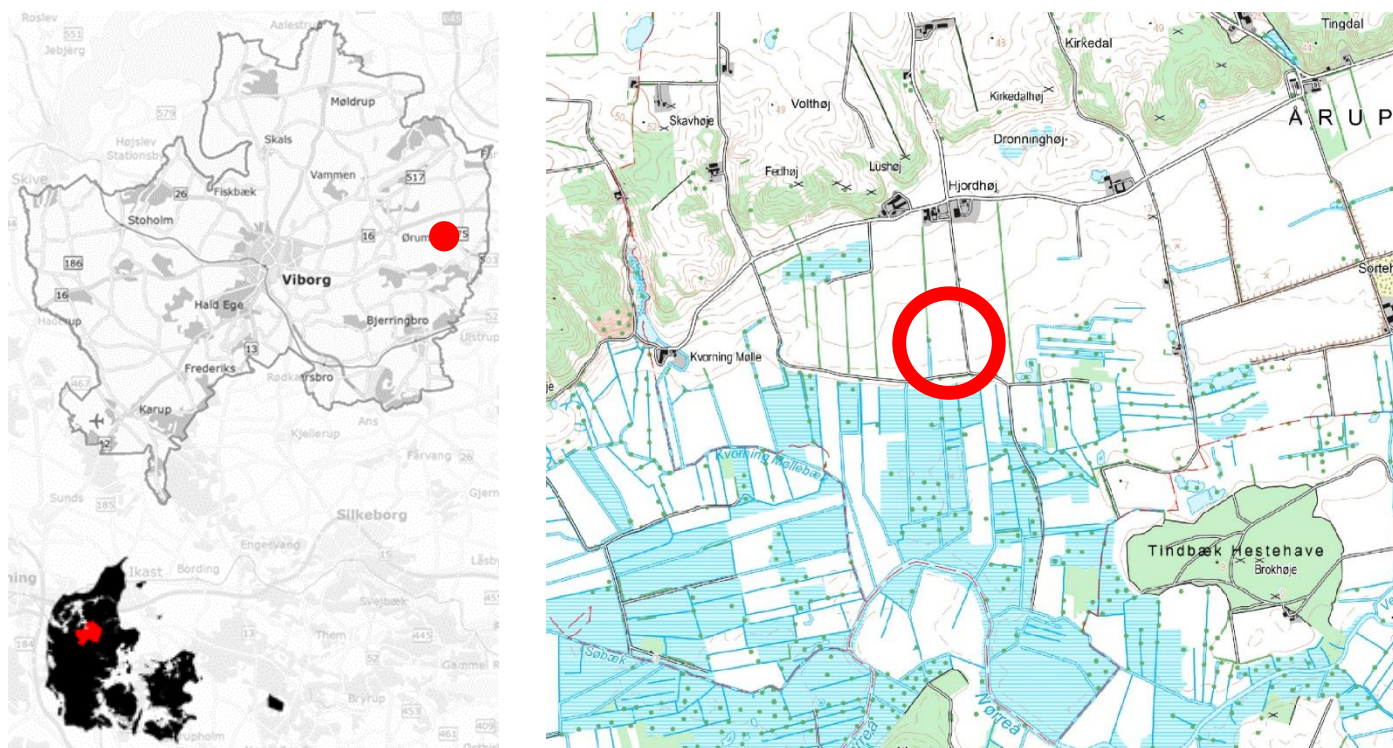
ISBN 978-87-92778-70-3

**VIBORG
MUSEUM**

Indledning

Man har længe vist, at området ved Nørreådalens syd for Kvorning er et arkæologisk meget interessant sted, så da der i 2019 skulle foretages yderligere råstofindvinding i området, prøvegravede Viborg Museum et areal på ca. 6000 m². Det førte senere til, at der på mat. nr. 13g i Kvorning blev undersøgt et område på ca. 4500 m². Her blev der fundet en bebyggelse fra bronzealderen samt genstanden, der kan dateres tilbage til ældre stenalder.

Figur 1. Udgravningens placering er markeret med en rød ring. Nederst t.v.: Viborg Kommune markeret på Danmarkskortet.

Viborg Museums j.nr.:	VSM 10635
Lokalitetsnavn:	Kvorning 13g
Sogn og kommune:	Kvorning Sogn i Viborg Kommune.
Sted- og lokalitetsnummer:	131203-103 (adm.) -105, -106

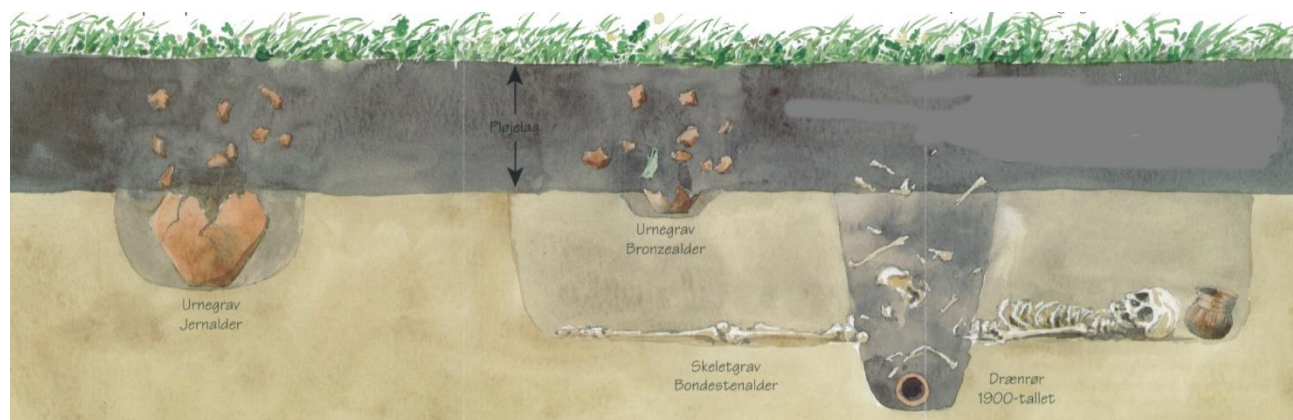
Forsidefoto: Arkæologerne Katrine Buhrkal Witte og Simone Nørgaard Mehlsen er ved at udgrave huset K3.
Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum

En udgravning

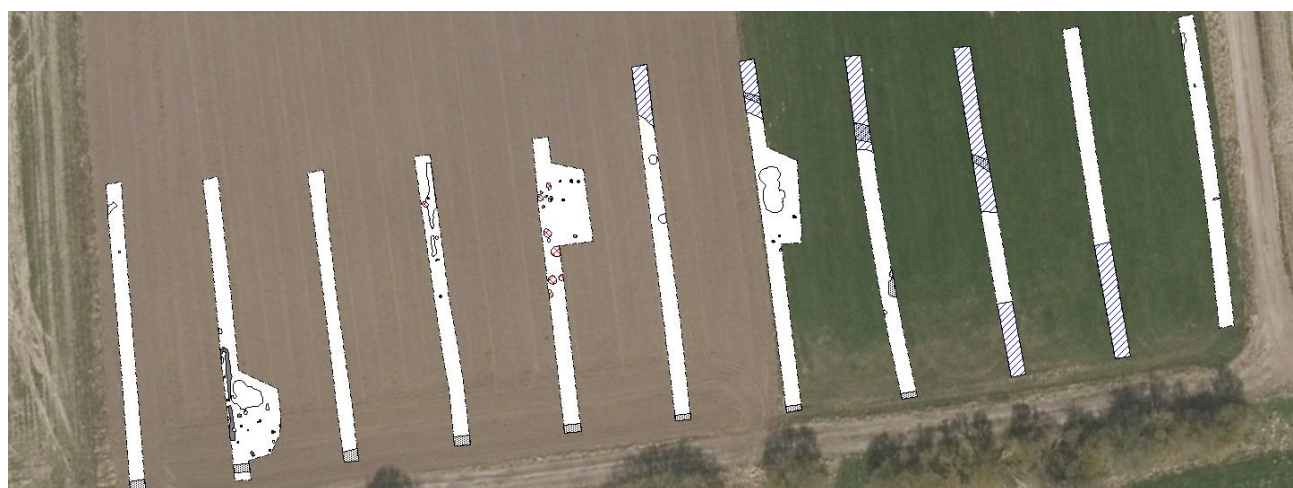
En arkæologiske udgravning i det åbne land starter oftest med en prøvegravning. Ved en prøvegravning bliver pløjelaget gravet af i lange nord-syd orienterede 2 meter brede baner med ca. 15 meters mellemrum, såkaldte søgegrøfter, hvorved eventuelle anlægsspor, under det nuværende muldlag, kan observeres. Søgegrøfteren bliver så vidt muligt orienteret nord-syd, da størstedelen af fortidens huse var øst-vest orienteret, og sandsynligheden for at ramme sporene efter husene er derfor største herved. Det er på baggrund af prøvegravningen, at det afgøres, hvilke områder der skal undersøges ved en egentlig arkæologisk udgravning.

Ved den efterfølgende arkæologiske undersøgelse fjernes pløjelaget med gravemaskine. På dyrkede arealer har ploven vendt det øverste lag rundt utallige gange, så selvom dette lag skulle indeholde genstande, er det meget få sikre oplysninger, der kan hentes her. Har der været beboelse på samme sted over lang tid, vil der kunne ophobes lag af affald og spor af udjævnede hustomter, kulturlag. Når muldlaget er gravet af, kan man se stolpehuller og andre anlægsspor som mørke pletter i den lyse råjord.

Det er disse spor, der undersøges. Undersøgelsen foregår ved, at anlæggene snittes, det vil sige at den ene halvdel graves bort, hvorefter det er muligt at se dybden ved nedgravningen og for eksempel spor efter de stolper, der har været brugt til at bygge med. Det er på baggrund af stolpehullernes indbyrdes placering, hvordan de ser ud i snit og eventuel stratigrafi, at de enkelte konstruktioner udredes.

Figur 2. Skematisk eksempel på anlægsspor under pløjelaget. Tegning: Fra Vejle Amt.

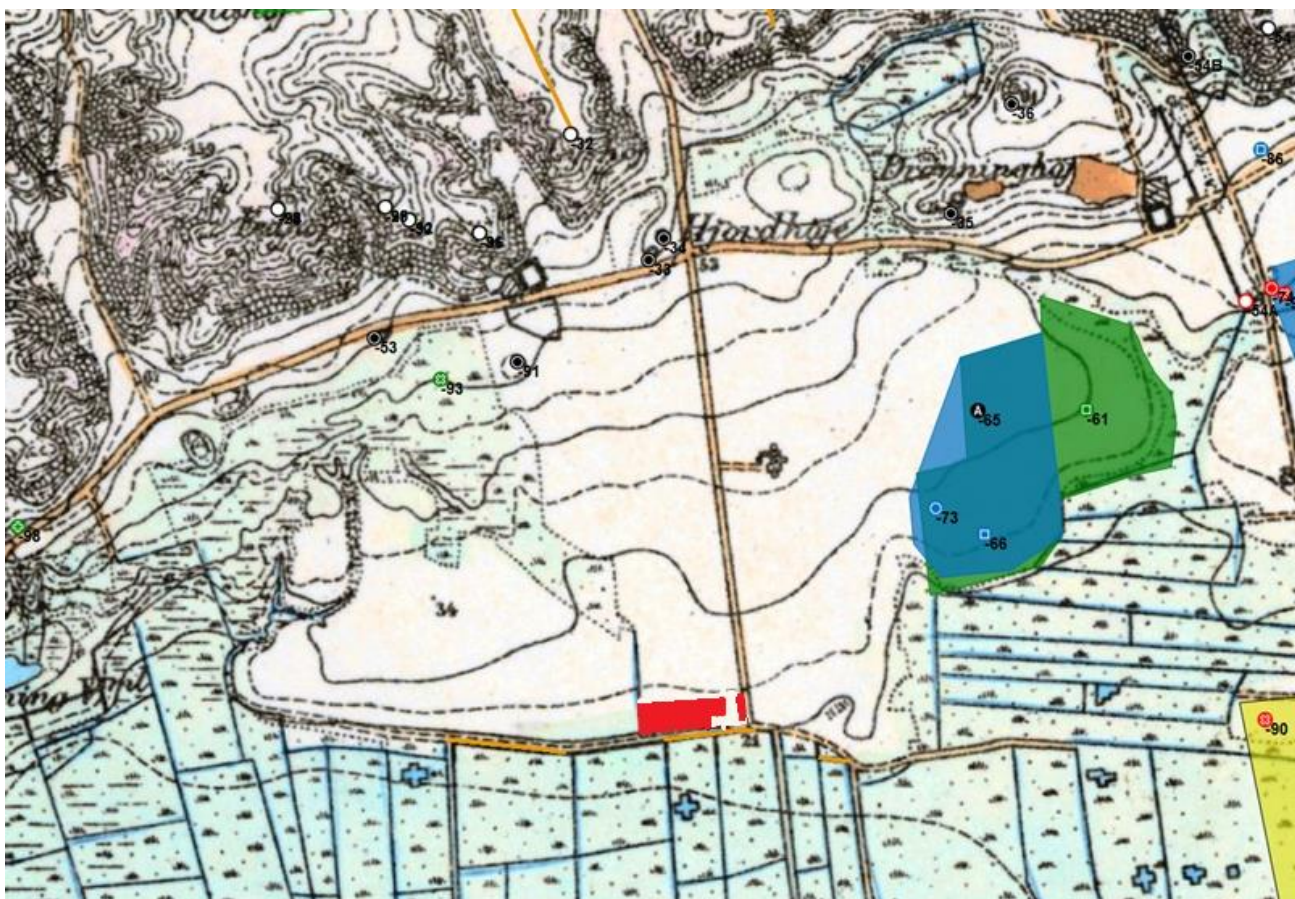
Figur 3. Søgegrøfterne på Kvorning 13g

Figur 4. En gravemaskine i færd en med forundersøgelse i 2014. Foto: Mikkel Kielsen, Viborg Museum. Foto til højre: stolpehuller og væggrøfter aftegner sig som mørkebrune pletter mod den gule råjord i søgegrøft. Fra en udgravning i 2014. Foto: Mads Dengsø Jessen. Viborg Museum.

Det omkringliggende landskab

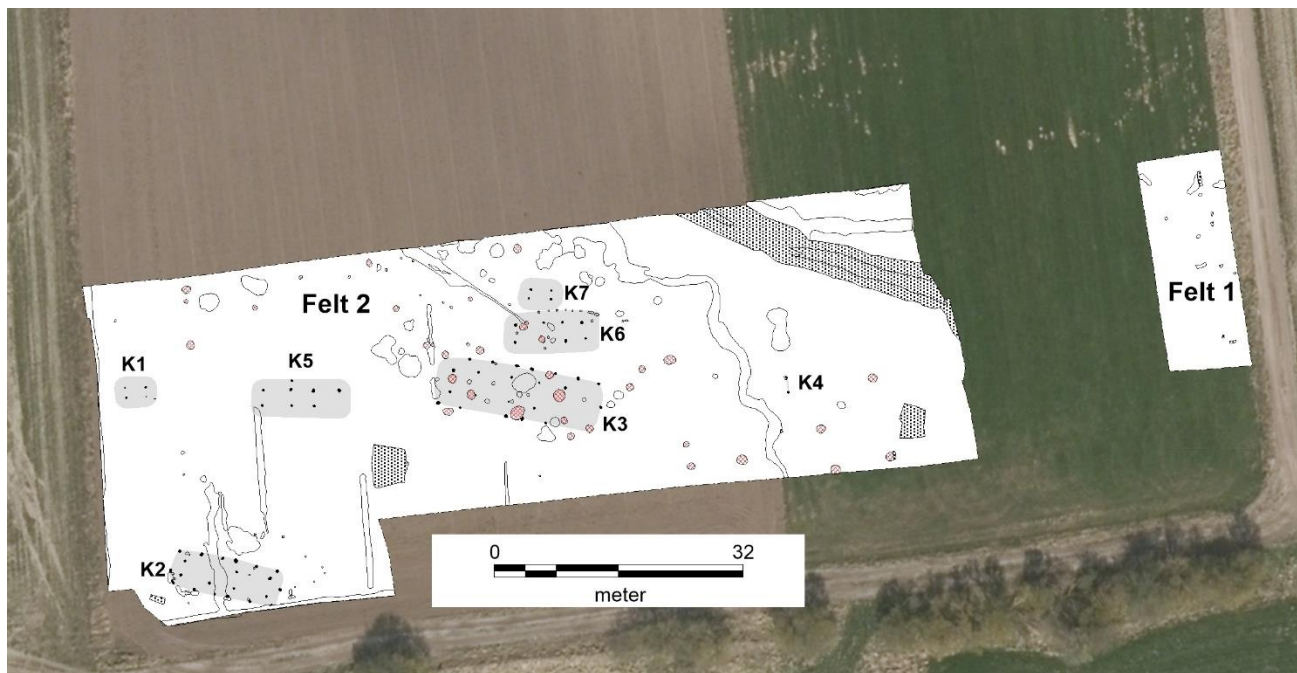
Det undersøgte område ligger på et plateau i den nordlige side af Nørreådal, og er afgrænset af vådområder på alle side. Plateauet er lavt men stiger svagt mod nord. Det undersøgte areal ligger på den sydlige del af plateauet, helt ud til vådområdet. Undergrunden består af let sandet ler og ler.

Figur 5. Udsnit af Høje Målebordsballe med kendte arkæologiske registreringer i området omkring det undersøgte areal. Det undersøgte område er markeret med rødt.

Udgravningens resultater

Da prøvegravningen viste, at der på området var væsentlige fortidsminder, og det ikke var muligt at friholde disse, blev området indstillet til udgravning. Der blev fjernet muld fra to områder, Felt 1 og Felt 2, i alt 4500 m². Herefter blev de fremkommende anlæg undersøgt. Bebyggelsesspor fra bronzealderen udgjorde størstedelen af fundene, men der blev også fundet spor efter aktiviteter i ældre perioder. Det var kun i Felt 2, der blev fundet konstruktioner, i Felt 1 blev der fundet gruber og spredtliggende anlæg.

Figur 6. Oversigtplan over de to udgravningsfelter, Felt 1 og Felt 2. Konstruktioner er markeret med lys går, anlæg der indgår i konstruktioner er markeret med sort udfyldning. Ild-/kogegruber, kogegruber og ildgruber er markeret rød krydskravering og moderne nedgravninger har sortprikket udfyldning.

Aktivitetsspor fra jæger- og bondestenalderen

De ældste spor vi fandt på udgravningen, var tilbage fra Maglemose-, Kongemose- og Ertebøllekulturen (ca. 8900-3900 f.Kr.), det vil sige jægerstenalderen. De fund, der med sikkerhed kan dateres til hertil, er nakkeenden af et spidsvåben samt nakkeenden af en kerneøkse. Spidsvåben kendes fra Maglemose- og tidlig Kongemosekulturen. Man ved ikke præcist, hvad deres funktion har været, men formodentlig er der tale om en form for slagvåben eller et værdighedstegn. Disse findes i

Figur 7. Nakkeenden af et spidsvåben. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Figur 8. Nakkeenden af en kernøkse. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Danmark og Sverige, men er sjældne. Kerneøkser er derimod mere udbredt. Det er den mest udbredte øksetype fra Maglemose-, Kongemose og ældre Ertebøllekultur.

I bondestenalderen (ca. 3900-1750 f.Kr.) ændrer flintøkser udseende og man begynder nu at slibe økserne og de bliver større. Vi fandt ikke nogen slebne økser under udgravningen men vi har fundet afslag fra sådanne. Når økserne var blevet slidt af brug, har man genbrugt dem som råmateriale og lavet nye redskaber heraf. Det er det, vi har fundet resterne efter. De afslag, vi har fundet, kommer alle fra forskellige økser. Fragmenterne fra de slebne økser kan dog ikke tages som et sikkert tegn på at området har været beboet i bondestenalderen, de kan i stedet være resultatet af at menneskerne i bronzealderen har søgt efter sådanne store økser i et større område, og brugt dem som råmateriale til at skabe nye redskaber af.

Der blev fundet mange flintafslag, flintskrabere og andre stykker bearbejdet flint, men det er alt sammen noget der kan komme fra både jægerstenalderen, bondestenalderen og bronzealderen, derfor er det ikke muligt at sige, om man har opholdt sig på området i længere tid i stenalderen, eller om man blot har haft et kortvarigt ophold på stedet.

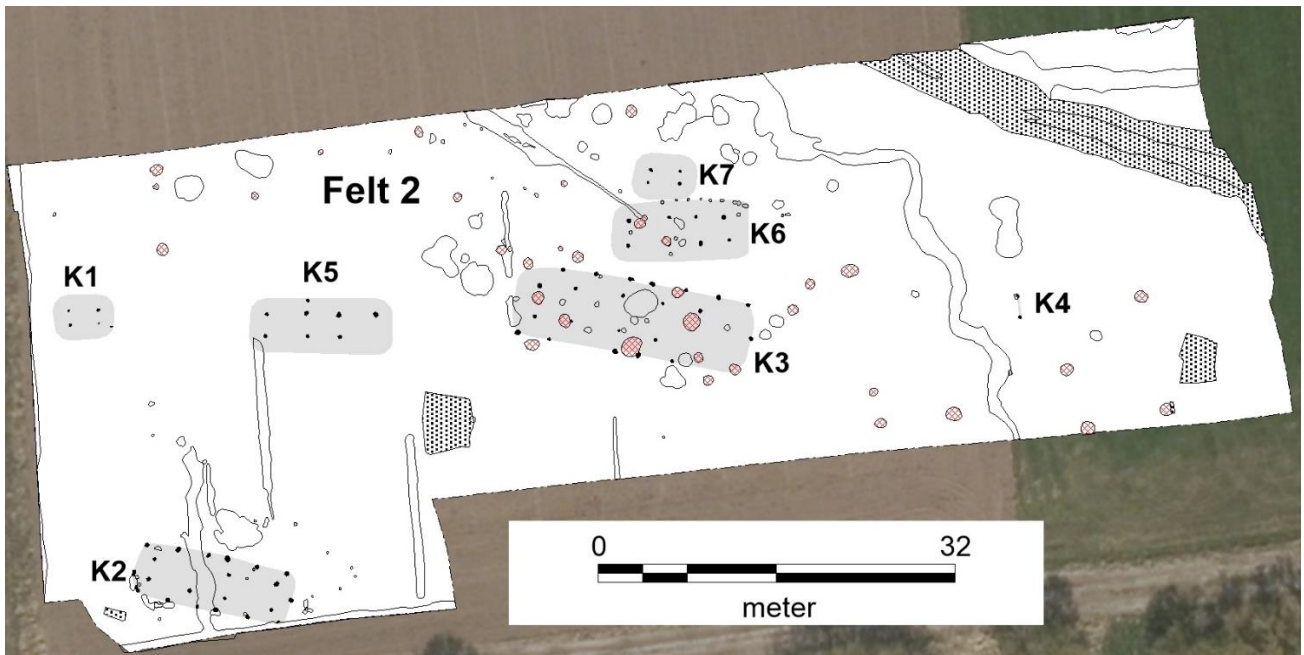

Figur 9. Et flintafslag fra en slebne flintøkse. Afslaget har mærker efter brug langs flere af kanterne. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

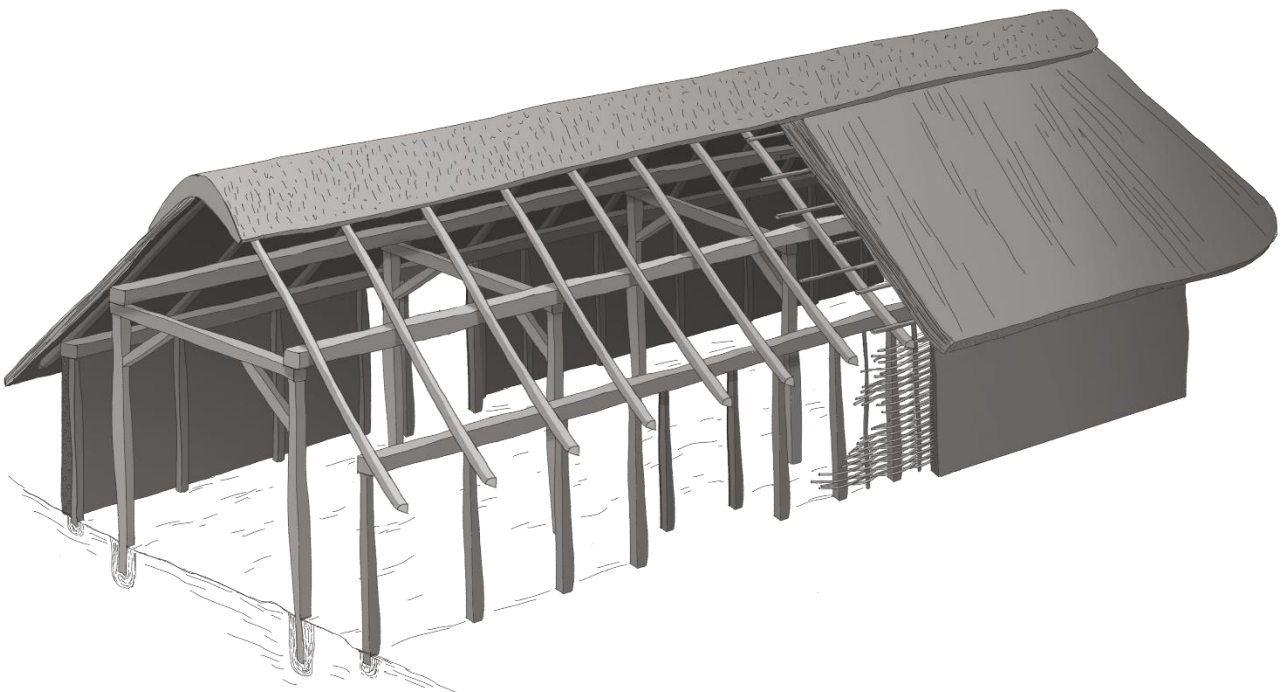
Figur 10. Afslag fra to forskellige slebne flintøkser. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Bebyggelse fra bronzealderen

Figur 11. Oversigtplan Felt 2. Konstruktioner er markeret med lys grå, anlæg der indgår i konstruktioner er markeret med sort udfyldning. ild-/koge-gruber, kogegruber og ildgruber er markeret rød krydskravering og moderne nedgravninger er markeret med sortprikket udfyldning.

Undervejs i undersøgelsen blev der fundet spor efter syv konstruktioner. Fire af disse var såkaldte treskibede langhuse. Det vil sige, at huset har været opbygget med to parallelle stolperækker, der har opdelt huset i tre baner, også kaldet "skibe", se figur 12.

Figur 12. Rekonstruktionstegning af et treskibet langhus med sætvis tagbærende stolper og vægstolpehuller. I forgrunden er nedgravningerne til stolperne markeret, og det er disse vi kan genfinde i dag. Illustration: Jeanette Nørgaard, © Viborg Museum.

Derudover blev der fundet to 4-stolpeanlæg (K1 og K7). Deres funktion kan ikke bestemmes med sikkerhed, da der både kan være tale om en staklade eller en mindre arbejdsbytte, hvor vægstolpehullerne ikke er bevaret. En staklade er et sted, hvor man har opbevaret for eksempel høslæt, halm eller korn. Fordelen ved disse konstruktioner er, at gulvet har været hævet over jorden, så hverken husdyr eller skadedyr har kunnet komme til det opbevarede forråd. Muligvis har det kunnet sænkes efterhånden som forrådet blev tømt ud.

Den sidste type af konstruktioner, der blev fundet, er et 2-stolpeanlæg, K4. De to stolpehuller ligner tagstolpehullerne til de øvrige bygninger, men de ligger isoleret. Der blev gjort meget for at finde eventuelle ekstra stolpehuller til denne konstruktion, men der blev ikke fundet flere, og der må være tale om det, der kaldes et to-stolpeanlæg. Hvad disse konstruktioner har været brugt til, er fortsat uvist. Enkelte steder har man taget prøver af jorden rundt om sådanne konstruktioner og målt jordens fosfatindhold. Det har vist sig, at fosfatindholdet her er forhøjet i forhold til det omkringliggende. Det betyder med andre ord, at der har ligget organisk materiale på stedet. Det er derfor blevet foreslået at to-stolpeanlæg har fungeret som tøjringsted til dyr, slagtebænk eller et stativ til udspænding af huder ved garvning.

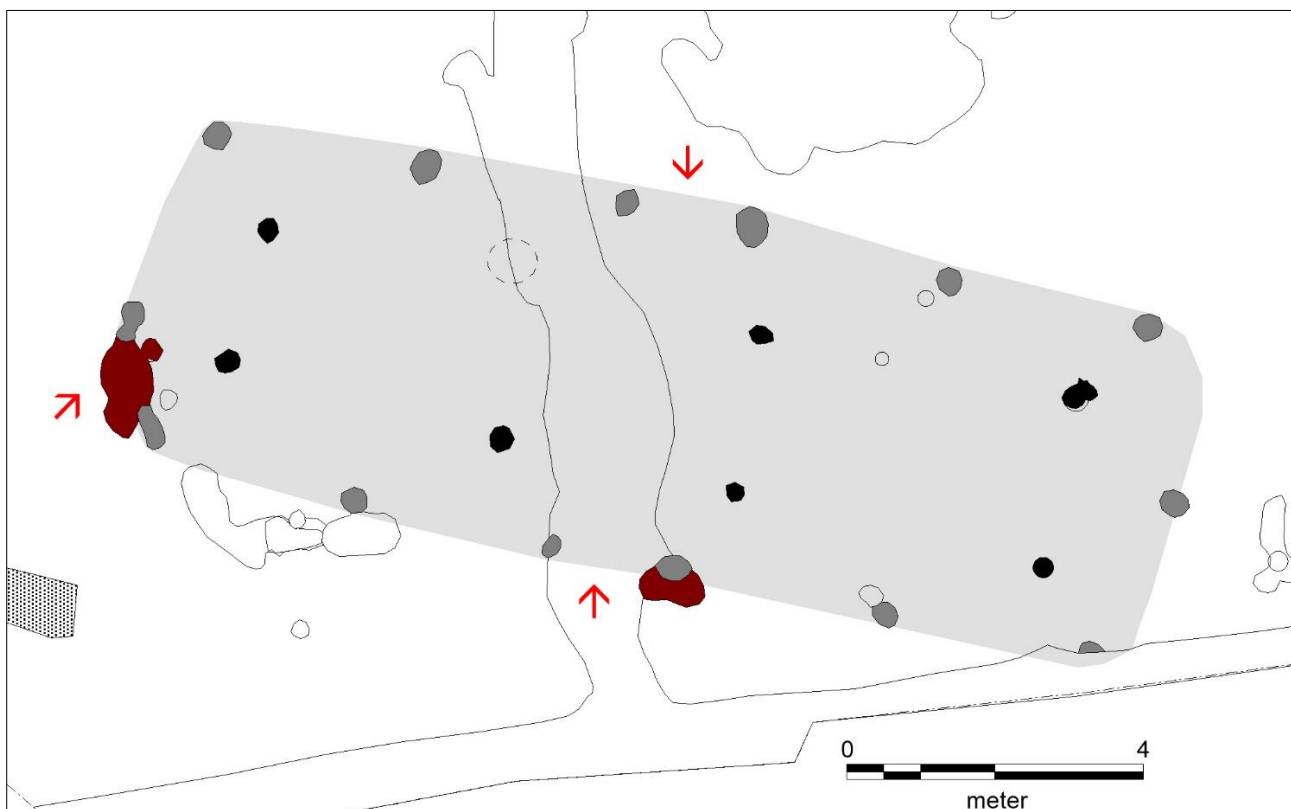

Figur 13. Oversigtsfoto af huset K2 i felten. Poserne er fyldt med jord fra stolpehullerne, så der kan laves C14-dateringer på eventuel organisk materiale. Poserne står alle ved et stolpehul til huset. De to rækker i midten er tagstolpehuller, mens de langs siderne er vægstolpehuller. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

De syv konstruktioner har ikke ligget på stedet på samme tid. De har afløst hinanden over tid. Ofte har man flyttet rundt i landskabet, når et hus var nedslidt og et nyt blev bygget. Det er først op i midten jernalderen, man begynder at blive mere stedfaste og genopføre husene flere gange på samme sted. I bronzealderen har man enkeltgårde. Det vil sige, at en gård ligger for sig selv og ikke sammen med andre som senere. Men det er dog ikke unormalt, at en gård i bronzealderen har bestået af to treskibede huse. Der er kun i enkelte tilfælde fundet hegn til gårde i bronzealderen, og det kan derfor være svært at bestemme, hvilke huse der er samtidige, men ofte har de samtidige huse sammen orientering, og tit ses at det ene er større end det andet. Dette passer med husene K2 og K3, der har sammen orientering og samme opbygning. Eneste forskel er, at huset K2 (ca. 70 m²) er mindre end huset K3 (ca. 135 m²). Disse to huse dateres, ud fra måden de er bygget på (med bulvægge) til den ældre del af bronzealderen. For de øvrige konstruktioner er det svært at bestemme, hvilke der er samtidige. K5 og K6 er formodentligt ikke samtidige, da de har omtrent samme størrelse (ca. 60 m²). K4 kan være samtidig med alle konstruktionerne da det ikke er en egentlig bygning. Det samme gælder for de to 4-stolpeanlæg (K1 og K7).

Formodentligt skal de to huse K5 og K6 knyttes til endnu ukendte langhuse, der ligger nord for det undersøgte område.

Alle husene, der blev undersøgt, er ret normale for perioden. Dog skal huset K2 nævnes selvstændigt, da det har træk, der ikke er helt almindelige. Huset har været 4,8 meter bredt, hvor det var bredest, og omkring 14 meter langt. Normalt er husene fra perioden noget bredere, som for eksempel huset K3, der er 6,5 meter bredt. Det lille hus K2 har også et specielt træk i det der er indgang i hjørnet af huset. Der kendes flere eksempler på, at husene har indgang i gavlen, men så er det i midten af gavlen og ikke i hjørnet som her. I første omgang troede vi, at der var et tagstolpehul i gavlen, men da begge stolpehuller og gruben blev snittet, viste det sig, at der var tale om dobbeltsatte stolpehuller, hvilket er typisk for indgange, formodentligt for at forstærke konstruktionen, og den lave grube mellem de to indgangsstolpehuller, kan være nedslidning, der er kommet når indgangen har være anvendt ofte. Huset har en bulvægskonstruktion, hvilket betyder at væggen er bygget med kraftige vægstolper, hvor mellemrummet mellem stolperne har været udfyldt med vandrette planker. Imodsætning til fletvæg, hvor vægstolperne var mere spinkle og stod tættere og mellemrummet mellem stolperne var udfyldt med fletværk, der var lerklinede. Typisk hører huse med bulvægskonstruktion til den ældre del af bronzealderen, mens de senere er med lerklinede fletvægge.

Figur 14. Huset K2. De grå anlæg er vægstolpehuller, de sorte er tagstolpehuller. De røde pile viser, hvor der formodentligt har været indgang. De to indgange i nord- og sydvæggen forsåles da afstanden her er væsentligt mindre end mellem de øvrige vægstolpehuller. De mørkerøde anlæg er små lave gruber.

Figur 15. Snit gennem indgangsstolpehullerne og gruben i sydvesthjørnet af huset K2. Grube er måske blot nedslidning. Foto: Katrine Buhrkal Witte, Viborg Museum.

Gruber

Udover de syv konstruktioner blev der fundet og undersøgt 71 gruber, heraf 34 ild-/koge gruber, 2 ildgruber, 2 kogegruber samt 33 formodet råstofgruber.

Ild-/kogegruber er en form for jordovnen, hvor man har gravet et hul i jorden, lagt et lag af sten i bunden og derefter lavet et bål ovenpå stenene, hvorefter man har udnyttet varmen fra stene til for eksempel at stege kød på. De mange ild-/kogegruber formodes ikke at være samtidige, men viser, at området har været beboet i lang tid.

Figur 16. Rekonstruktionstegning af hvordan en ild-/kogegrube har set ud i brug.

Figur 17. Ild-/kogegrube i snit fra Kvorning. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Mange af de øvrige gruber er råstofgruber. Man har gravet ned for at få råmateriale, i dette tilfælde ler. Ved Kvorning har det været ganske let, da undergrunden er meget lerholdig, og mange af råstofgruberne er under 0,5 meter dybe. Det skyldes nok, at der har været så meget ler til rådighed, at det ikke har været nødvendigt at grave store dybe huller, som det ellers ses andre steder. Der blev fundet enkelte dybe grube, og om der også her er tale om råstofgruber, er uvist. Der kan også være tale om opbevaringsgruber, da deres form er anderledes; med rette sider og flad bund. Fælles for gruberne er, at de alle efter endt brug er blevet brugt som deponeringssted for affald. Det er tydeligt, at nogle er blevet anvendt over lang tid. Det kan ses ved de mange lag, der er i fylden. Hvert lag viser en ny deponering. Nok er det blot affald, der er smidt ud af gårdens beboere, men det kan fortælle meget om, hvordan man har levet, og affaldet kan være med til at datere bebyggelsen. Det er hovedsagligt itugåede lerkar og flintafslag, der er blev fundet i gruberne. Det største lerkar blev fundet i grubekomplekset A213. Lerkarret har været et forrådskar, og det skal dateres til den sidste del af bronzealderen (1100-500 f.Kr.).

Figur 18. Grubekomplekset A213 efter det er delvist udgravet, til højre ses et lerkar x103. Det er det store forrådskar. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Figur 19. Nærfoto af lerkar x103 i gruben A213. Lerkarret var næsten helt, men måske var det revnet og duede ikke mere, da det blev smidt ud. De skårlag, der kan ses skyldes, at karret er faldet sammen, ned i sig selv. Foto: Katrine Buhrkal Witte, Viborg Museum.

Figur 20. Udvalgte lerkarskår fra lerkar x103, efter de er blevet vasket. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Figur 21. Kasseret lerkar i en råstofgrube. Foto: Katrine Witte, Viborg Museum.

Langt størstedelen af de lerkar, der har kunnet dateres nærmere, kommer fra den sidste del af bronzealderen eller måske den tidligste del af førromersk jernalder. Det er generelt for perioden, at der findes mange lerkarskår herfra, og typisk findes de, som det også var tilfældet på Kvorning 13g, i de genopfyldte råstofgruber.

Der blev også fundet rester af en digel eller en støbeform i den store grube A213. Dette i form af en hårdtbrændt lerkappe med rester af metal på indersiden, x96. Fundet viser, at der er foregået metalstøbning på pladsen. Det er ikke muligt at bestemme, hvilken type af metal man har smeltet, men det kunne være bronze, da der er et grønt skær i brudfladerne.

x96, blev optaget som et lille præparat, da det under udgravningen blev opdaget, at der var lidt grønt metal ved et formodet lerkarskår. Da præparatet blev udgravet, viste det sig, at det hverken var et lerkarskår eller et stykke metal. Men derimod meget sandholdigt rødbrændt ler med en meget hårdtbrændt inderside, hvor der på flere stykker var en tynd kappe af metal. Og det blev derved klart at det var rester af en digel eller en støbeform.

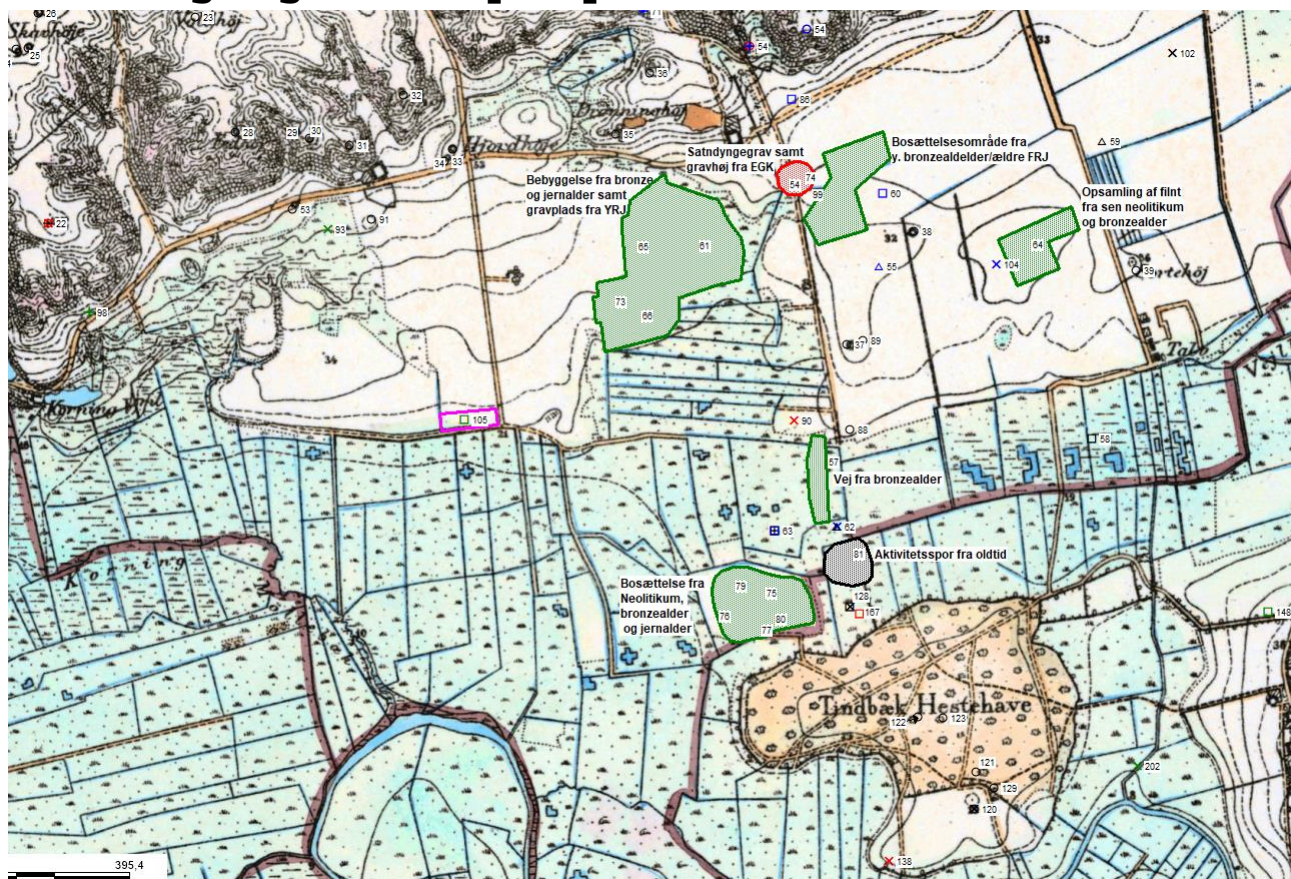
Digler og støbeforme er ofte kraftigt sandmagrede, for at de ikke skal smelte under de meget høje temperaturen, der er nødvendige ved metalstøbning.

Hvilken periode, støbesporene er fra, kan ikke bestemmes med sikkerhed, for selvom det er fundet i opfyldt over et lerkar, der dateres til sidste del af bronzealderen, er det ikke ensbetydende med at det er samtidig eller yngre end dette. De kan også have ligget på overfladen i lang tid, og ved et tilfælde være blevet smidt ned i gruben sammen med andet affald. Det der taler for, at det er fra den yngre del af bebyggelsen, er at formen formodentligt ville være opløst, hvis den havde ligget på overfladen i længere tid, og det er derfor mest sandsynligt at sporene efter metalstøbning er fra yngre bronzealder.

Figur 22. Rester efter en støbeform eller en smeltdigel, x98. Foto: Katrine Vestergaard, Viborg Museum.

Kvorning 13g i lokalt perspektiv

Figur 23. Tidligere undersøgte områder og fund omkring det undersøgte område. Det undersøgte område er markeret med en pink streg. Udvalgte områder er markeret, da der her er foretaget større undersøgelser. Baggrundskort: høje målebordsblade.

Det undersøgte område ligger på et plateau i Nørreådal, hvor der allerede er undersøgt ca. 10 ha. på den østlige del af plateauet. På de 10 ha., der over tid er prøvegravet, blev der fundet bebyggelsestyper fra bronzealder (sb. 61) og jernalder (sb. 66) samt en gravplads fra yngre romersk jernalder (175-375 e.Kr.) (sb. 73) på ca. 2,8 ha. Tidligere prøvegravninger viser dog at bosættelserne formodentligt har været noget større og nok har fortsat ud til østkanten af plateauet (VSM F782). Ved samme prøvegravning blev der også fundet flintgenstande fra Tragt-bærekulturen (3950-2800 f.Kr.) og lerkarskår fra stenalder, bronzealder og jernalder.

Generelt er der gennem tiden foretaget mange undersøgelser i ådalen syd for Kvorning, og på plateauet vest for det undersøgte, har undersøgelser vist, at området har været attraktivt for mennesker gennem mange af forhistoriens perioder. Der er blandt andet undersøgt resterne af en stendungegrav med dødehus og knoglerester efter okser i gravene. Henover dette lå resterne af en enkeltgravshøj med en centralgrav (2800-2350 f.Kr.) (sb.74), og umiddelbart sydvest herfor ligger en fredet langdyse med mindst to kamre (3950-2800 f.kr) (sb. 54A). Der er desuden spore efter flere bosættelser fra både bronzealder (1700-500 f.Kr) og ældre jernalder (500 f.Kr.-175 e.Kr.) (sb. 60, 86), og der er på overfladen opsamlet flintredskaber og brændt flint, der dateres til yngre stenalder (3950-1700 f.Kr.) og/eller evt. bronzealder (sb. 64). Men det er ikke kun de store plateauer i ådalen, der har været beboet, selv det mindre plateau lige nord for Tindbæk Hestehave har været beboet i bondestenaldren (3950-1700 f.Kr.), bronzealder (1700-500 f.Kr.) og i jernalderen (500 f.Kr.-175 e.Kr.) (sb. 76, 77, 79, 80). Omkring 800 meter sydøst for Kvorning 13g i ådalen, ligger *Kvorning-vejen* (sb. 57), der er dateret til bronzealderens periode II eller III (1500-1300/1300-1100 f.Kr.). Vejen blev udbygget og repareret op igennem bronzealderen og groede til omkring år 0.

Vejstrækningen har været ca. 125 m lang, men der har kun været en anlagt vej de steder, hvor bunden var for blød til, at man kunne køre på den uden forstærkning. Hvis man ser på kort over området samt på registreringer af undergrundsmaterialet, er det et oplagt sted at krydse ådalen, da det er her, strækningen over den våde bund er kortest nord for holmen Tindbæk Hestehave. Umiddelbart nord for holmen blev der i 1918 fundet et træhjul i forbindelse med tørvegravning (sb. 12). Syd for holmen har man formodentlig kunne fortsætte sydpå, dog er der ved det eneste sted, hvor der er fundet spor efter den videre færdsel over ådalen, ikke fundet noget, som kan datere anlægget (131210-112A). Det kan derfor være væsentligt yngre end Kvorningvejen. Det er endnu ikke muligt at sig præcist, hvornår den undersøgte bebyggelse er fra, det må afvente C14-dateringerne, men det er muligt, at man har benyttet Kvorningvejen, når man skulle over på sydsiden af ådalen. I hvert fald er det meget sandsynligt, at beboeren fra den ældste del af bebyggelsen har haft kendskab til vejen.

Figur 24. Foto af Kvorning-vejen set fra nord.

Det nyligt undersøgte område ligger helt ud til kanten af Nørreådalen og Kvorning Møllebæk, og de ældste huse (1500-1100 f.Kr.) har ligget helt ud til kanten af vådbundsområdet. Dette kan indikere, at plateauet har været udnyttet til fulde, og det er sandsynligt, at der også på den vestlige del af plateauet, vil kunne findes rester efter bosættelser spredt på hele plateauet, som det kendes fra den østlige del af plateauet (sb. 61, 66, 73). Om det er flere samtidige bosættelser, der er fundet spor efter på plateauet ved Kvorning, er uvist. Der kan også være tale om en enkelt gård, der har flyttet rundt. I bronzealderen boede man på spredtliggende gårde, og en gård bestod typisk ikke af mere end et til to samtidige huse. Afstanden mellem de enkelte gårde afhang af jorden og ressourcerne i form af egnede græsningsarealer, dyrkningsarealer, skov og vand. Da husene var stolpebyggede, havde de en begrænset levetid på omkring 30-50 år. Når en gård var udtjent opførtes en ny lidt derfra, og nogle gange blev gården flyttet til en ny højning.

Fundene fra gruberne indikerer, at der kan være tale om flere samtidige bebyggelser, da en del af de lerkarskår, der er fundet, skal dateres til yngre bronzealder/tidlig ældre førromersk jernalder, hvilket også var tilfældet ved de tidligere undersøgelser på den østlige del af plateauet.

De undersøgte bebyggelsesspor i ådalen ved Kvorning skal alle ses samle. Der er tale om et stort bebyggelseskompleks, med en eller flere samtidige gård, der har lagt rundt i ådalen, og hvor gårdens udvikling kan følges over tid. Det kendes flere steder i museets ansvarsområde, blandt andet det nyligt undersøgte område ved Arnbjerg (VSM 10572, VSM 10630 og VSM 10528), hvor der er fundet bebyggelsesspor fra senneolitikum til og med førromersk jernalder. Her er bebyggelsen fundet i to koncentrationer, der samlet dækker ca. 6 ha og imellem de to bebyggelseskoncentrationer er der spredte bebyggelsesspor.

Indenfor et relativt lille område i og omkring Nørreådal kan der udskilles afgrænsede områder med koncentrationer af hhv. gravhøje, depot-/offerfund samt vej og offerplatform i umiddelbar nærhed til bopladsen. Der er således registreret og til dels undersøgt meget omfattende spor efter fortidsminder fra bronzealder og tidlig ældre jernalder, og alene i den sammenhæng er den her aktuelle lokalitet vigtig, idet den er med til at vise konturerne af et bronzealderkulturlandskab ude midt i den brede ådal.

Det, der gør området ekstra interessant og unikt, er fundet af platformen, som opfattes som et rituel anlæg i vådområdet. Ofte bliver moseofringer og andre kultiske aktiviteter opfattet, som noget der hører til i periferien, langt fra bopladsene, men i Nørreådal er der ca. 500 meter mellem bopladsen og platformen. I det hele taget er ualmindelig mange lokalitetstyper repræsenteret inden for et ganske lille område omkring bopladsen. Det viser at mange kultiske aktiviteter fandt sted, hvor man boede.

Bopladssporene fra bronzealderen udgjorde klart størstedelen af undersøgelsen, men der blev også fundet genstande, der vidner om meget ældre aktiviteter i området. Allerede under prøvegravningen blev der gjort et fund fra jægerstenalderen (9000-3950 f.Kr.). Jægerstenalderen begynder ved istidens afslutning (ca. 12.500 -3950 f.Kr.), og det er her de først mennesker kommer til landet, de lever af jagt samt, hvad der kan samles i naturen, derfor flytter man meget rundt og bor i let konstrueret huse og telte, hvilket gør, at der sjældent findes spor efter disse konstruktioner. Heller ikke på denne udgravning blev der fundet spor efter bygninger fra jægerstenalderen, men der blev fundet nakkeenden af et flintspidsvåben fra Kongemosekulturen, og nakkeenden af en kerneøkse, der kan være fra samme periode eller fra Maglemosekulturen (9000-6400 f.Kr.). Der er tidligere registreret private opsamling af flint fra Maglemosekulturen i Nørreådalens sydside og det nye fund viser, at man i periode har udnyttet store dele af ådalen, mens det nye fund fra Kongemosekulturen er med til at belyse en fortsat udnyttelse af ådalen. Yngre stenalder er på forhånd kendt i området. Ca. 750 meter øst for det aktuelle område er der tidligere samlet flint og lerkarskår fra perioden (sb. 90) og ca. 800 meter sydøst for, er der tidligere undersøgt en grube med lerkarskår fra tragtbægerkulturen samt et lille treskibet hus, der er c14-dateret til sen enkeltgravskulturen (sb. 76, 77). Desuden er der undersøgt en stendyngegrav og en gravhøj fra enkeltgravskulturen omkring 900 meter nordvest (sb. 54).

Samlet set tegner der sig efterhånden et billede af, at ådalen har været udnyttet fra Maglemosekulturen og muligvis kontinuerligt op til jernalderen, men de ældste perioder er fortsat kun meget sporadisk repræsenteret med enkelte løsfund.

Tak til Randers Tegl, Hammershøj Teglværk for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Bertelsen, John B., Merete Christensen, Martin Mikkelsen, Poul Mikkelsen, Jytte Nielsen og John Simonsen 1996: Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland. De arkæologiske museer i Viborg Amt.

Boddum, Sanne 2012: Kvorning 9a - boplads fra yngre bronzealder – gravplads og bebyggelse fra yngre romersk jernalder. Bygherrerapport nr. 67. Viborg Museum. 2012.

Boddum, Sanne 2014: Kvorning – vejforløb og grenplatform. I: Boddum S., M. Mikkelsen & N. Terkildsen: Kosmologien i yngre bronzealderens lokale kulturlandskab. Yngre bronzealderens kulturlandskab vol. 4, 2014, 23-34.

Boddum, Sanne & Mikkel Kiildsen, Lars Agersnap Larsen, Kamilla Fiedler Terkildsen 2015: Arkæologi i lange linjer. 92 km arkæologi, 73 fortællinger, 5.000 års historie. Bygherrerapport nr. 80. Viborg Museum, 2015.

Ethelberg, Per; Nis Hardt, Bjørn Poulsen & Anne Birgitte Sørensen 2003: Det sønderjyske landbrugs historie: jernalder, vikingetid og middelalder. Haderslev.

Jensen, Jørgen 2001: Danmarks Oldtid – Stenalder 13000-2000 f.Kr. København.

Jensen, Jørgen 2002: Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500 f.Kr. København.

Jensen, Jørgen 2003: Danmarks Oldtid – Ældre Jernalder 500 f.Kr. - 400 e.Kr. København.

Lars, Agersnap Larsen 2012: Abildal. En boplads fra sen yngre stenalder, samt brandgrave fra yngre bronzealder. Bygherrerapport nr. 65. Viborg Museum, 2012.

Mikkelsen, Martin: Båndruplund - en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Bygherrerapport nr. 1, 2004.

Mikkelsen, Martin 2012: "Dobbeltgårde" i yngre bronzealder. I: Boddum S., M. Mikkelsen & N. Terkildsen: Bebyggelsen i yngre bronzealderens lokale kulturlandskab. Yngre bronzealderens kulturlandskab vol. 2, 2012, 41-66.

Relevante hjemmesider

Fund og fortidsminder er et nationalt register over fortidsminder, og steder, hvor museerne har gjort arkæologiske fund. Registret indeholder både fortidsminder, som er synlige i landskabet, og fortidsminder, der ligger skjult under jorden, og kun er kendt fra arkæologiske undersøgelser. Der er offentlig adgang til registeret via Slots- og Kulturstyrelsens hjemmeside: www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder.

På Viborg Museums hjemmeside kan man læse om det eventuelle udgravninger der er i gang under *Aktuelle udgravninger*. Desuden kan man se og læse om *Månedens detektorfund*, samt læse om tidligere udgravninger under *Kulturhistoriske rapporter*. Viborg Museums hjemmeside: www.viborgmuseum.dk.

Diverse oplysninger

Viborg Museums j.nr.:	VSM 10635
Lokalitetsnavn:	Kvorning 13g
Sogn og kommune:	Kvorning Sogn i Viborg Kommune
Sted- og lokalitetsnummer:	131203-103(adm.), -105, -106.
Slots- & Kulturstyrelsens j.nr.:	19/01798
Bygherre:	Randers Tegl, Hammershøj Teglværk
Areal:	Ca. 4450 m ²
Maskine fra:	Thomas Nørgård
Deltagere i udgravningen:	Katrine Vestergaard (daglig udgravningsleder), Kamilla Fiedler Terkildsen (sagsansvarlig), Mikkel Kiildsen (arkæolog), Katrine Buhrkal (arkæolog), Simone Nørgaard Mehlsen (arkæolog),

Dokumentationsmaterialet bestående af udgravningsberetning, tegninger, gis-data, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Museum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren og Slots- og Kulturstyrelsen.

Om kulturhistorisk rapport

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren/anlægsmyndigheden. Den kulturhistoriske rapport skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.

Viborg Museum udgiver museets kulturhistoriske rapporter i en fortløbende serie, som indtil 2017 har været kaldt bygherrerapporter i stedet for kulturhistoriske rapporter. Rapporterne er tilgængelige på museets hjemmeside – www.viborgmuseum.dk.

Liste over Viborg Museums kulturhistoriske rapporter

1. Båndruplund - en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals - en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken - en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV - et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2006.
5. Teglværksvej - en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd - en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høym Andreassen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Gravplads, huse, kirke og agersystemer fra jernalder og middelalder. Njal J. Geertz og Astrid Skou Hansen. 2012.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen.
9. Stenshede - en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006.
10. Ørum Sportsplads - et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005.
11. Sundstrup Øst - en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen. 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø - to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2006.
15. Liseborg - et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
16. Lindum syd - langhus fra middelalderen. Jesper Hjeremind. 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen. 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen. 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen. 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. Martin Mikkelsen. 2020.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2007.
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.
25. Randrup Mølle - et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wåhlin og Martin Mikkelsen. 2008.

26. Spangsdal II og GI. Asmild. Gårdsanlæg fra Middelalder og nyere tid. Mette Klingenberg og Lars Agersnap Larsen. 2010.
27. Bjerring Hede - bopladser og gravplads fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen, Tobias Danborg Torfing og Martin Mikkelsen. 2012.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen. 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
32. Rådmandshus - bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen. 2009.
33. Højlund Spangsdal I - landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2009.
34. Rugballegård - brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
35. Kokær Høj - bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.
36. Birgittelyst - boplads og aktivitetsområde fra yngre bronzealder og førromersk jernalder samt vejforløb fra historisk tid. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
37. Ørum Industrivej - boplads fra yngre bronzealder og førromersk jernalder. Elin Vanting. 2009.
38. Mølgård, Resen - boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Kamilla F. Terkildsen. 2009.
39. Iller - en bebyggelse fra yngre jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Jættestuetomt fra yngre stenalder samt boplads fra romersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2009.
41. Hulbækvej 31 - boplads og grave fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
42. Hørup - bebyggelsesspor fra ældre og yngre jernalder. Mikkel Kiildsen & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
43. Tindbæk Hestehave - en boplads fra yngre stenalder samt en boplads og en urnegrav fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
44. Møllegård, Klejtrup - boplads fra sen yngre stenalder og bronzealder. Sanne Boddum. 2010.
45. Neder Hallum, Ravnstrup - bebyggelse og aktivitetsspor fra germansk jernalder og vikingetid. Mette Klingenberg. 2010.
46. Løgstrup Nord - bebyggelse fra yngre stenalder til førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2010.
47. Haugårdvej 17 - en bebyggelse fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2010.
48. Ørndrup Vest - aktivitetsspor fra yngre stenalder og bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
49. Skals Nord - en bebyggelse fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder. Lars Agersnap Larsen. 2010.
50. Hestdalvej, Viborg Vestermark - bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder. Mikkel Kiildsen. 2011.
51. Hjarbækvej - en lille samlingsplads fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2011.
52. Tapdrup Vest - bebyggelse og aktivitetsområde fra ældre jernalder samt overpløjet gravhøj fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen. 2011.
53. Troelstrup - bebyggelse fra ældre jernalder. Mikkel Kiildsen. 2011.
54. Duehøj Syd - boplads og begravelse fra bronzealderen. Martin Mikkelsen. 2011.
55. Toftum - boplads fra ældre jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2011.
56. Hvolris Skovbakke, Hvolris Jernalderlandsby. Martin Mikkelsen. 2011.
57. Låstrup Bakken - boplads fra yngre bronzealder. Bente Grundvad, Sidsel Wåhlin, Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. 2011.
58. Kragssøgård - boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2011.

59. Liseborg Høje II - Små treskibede huse fra y. stenalder. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. 2011.
60. Korsbakken og Havhus - bebyggelse fra yngre romersk - ældre germansk jernalder Bente Grundvad Nielsen og Kamilla Fiedler Terkildsen. 2011.
61. Domdalsgård - gravplads fra ældre romersk jernalder, - landsby fra ældre og yngre germansk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen og Sanne Boddum. 2011.
62. Bygdalgård - bebyggelse fra yngre stenalder til slutningen af bronzealderen. Mikkel Kielsen & Sidsel Wåhlin. 2012.
63. Kærgård, Daugbjerg. En landsby med tekstilproduktion fra yngre jernalder. Mette Klingenberg og Kamilla Fiedler Terkildsen. 2012.
64. Spangsdal II - Boplads fra yngre bronzealder og/eller ældre jernalder. Sanne Boddum. 2012.
65. Abildal. En boplads fra sen yngre stenalder, samt brandgrave fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2012.
66. Mammen Søndervang - bebyggelse og aktivitetsområde fra yngre bronzealder. Mikkel Kielsen. 2012.
67. Kvorning 9a - boplads fra yngre bronzealder – gravplads og bebyggelse fra yngre romersk jernalder. Sanne Boddum. 2012.
68. Hulbæltet ved Liseborg - nye resultater. Astrid Skou Hansen. 2012.
69. Selli Ager, Aidt. En urnegrav med ringgrøft fra sen førromersk jernalder og en gravplads fra ældre vikingetid. Marianne Greve Iversen, Martin Mikkelsen og Astrid Skou Hansen. 2012.
70. Aalestrup. To bebyggelser fra førromersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2012.
71. Rishøjen - bebyggelse fra yngre stenalder og bebyggelse og gravplads fra yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder samt tre grave i én, måske fra yngre jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2012.
72. Begravelser og kirkegårdshegn fra Sct. Mathias kirkegård i Viborg. Jesper Hjermind. 2012.
73. Asmild Klostervej. Bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre middelalder. Lars Agersnap Larsen. 2013.
74. Nederhede. Aktivitetsområde fra yngre stenalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2013.
75. Spangsbjerg. Bebyggelse og skattefund fra yngre jernalder. Astrid Skou Hansen. 2014.
76. Linjearkeologi på et Naturgasprojekt. Martin Mikkelsen. 2014
77. Vammen - bebyggelse fra vikingetid/tidlig middelalder. Lotte Bach Christensen. 2014.
78. Spangsdal II - Flere faser af et gårdsanlæg i Gl. Asmild fra middelalder/renæssance frem til 1800-tallet. Lars Agersnap Larsen. 2014.
79. Hulager - bebyggelse fra ældre bronzealder. Casper Sørensen. 2014.
80. Arkæologi i lange linjer. 92 km arkæologi, 73 fortællinger, 5.000 års historie. Sanne Boddum, Mikkel Kielsen, Lars Agersnap Larsen og Kamilla Fiedler Terkildsen. 2015.
81. Stanghedevej 13 - bebyggelse fra yngre jernalder. Mikkel Kielsen. 2015.
82. Asmild Mark SV. Bebyggelse fra Bronzealderen. Casper Sørensen. 2015.
83. Vestre Skivevej, Kobberup - Bebyggelse fra yngre jernalder. Ida Westh Hansen. 2015
84. Gullev-Bøgeskov. Bopladsfund fra stenalder, bronzealder og jernalder. Martin Mikkelsen. 2016
85. Sct. Ibs Gade 41, Viborg. En stenkælder. Rikke Isler. 2016.
86. Låstrupbakken II - en boplads fra yngre bronzealder og tidlig ældre jernalder. Martin Mikkelsen. 2016.
87. Hovedgaden 3a, Løgstrup - bebyggelse fra yngre jernalder og aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Ida Westh Hansen. 2016.
88. Sct. Leonis Gade 12 i Viborg. Middelalderlige begravelser til Sct. Drotten Kirke. Gerry Michael Keyes. 2007.
89. Vestergård - Bebyggelse fra yngre bronzealder til yngre jernalder. Ida Westh Hansen og Katrine Vestergaard. 2018.
90. Bjerregrav Sydøst. Bebyggelse fra ældre middelalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2017.

91. Bebyggelse fra førromersk jernalder i Viborgs nordøstlige del. Kamilla Fiedler Terkildsen, Mikael Holdgaard Nielsen, Mikkel Kiildsen og Sidsel Wåhlin. 2017.
92. Foulum Hede. Bebyggelse og gravplads fra yngre jernalder, hulbælte fra ældre jernalder, ild-/koge-gruberække og bebyggelse fra yngre bronzealder samt gravhøje fra yngre stenalder. Ida Westh Hansen. 2017. (Findes også på engelsk).
93. Neder Kokholm. Bebyggelse fra yngre bronzealder. Katrine Vestergaard. 2017.
94. Sct. Mogens Gade 1. Bebyggelse fra middelalder til 1700-tallet. Morten Valdorff Rasmussen & Lars Agersnap Larsen 2019.
95. Duehøj SV. Bebyggelse fra yngre bronzealder og landsby fra yngre jernalder. Mikkel Kiildsen. 2019.
96. Møgelkjær II. Bebyggelse yngre bronzealder. Morten V. Rasmussen. 2019.
97. Kalkværksvej. Bebyggelse fra yngre bronzealder. Katrine Vestergaard. 2019.
98. Kvorning 13g. Bebyggelse fra bronzealderen og aktivitetsspor fra stenalderen. Katrine Vestergaard. 2020.

